DOI: [10.32702/2307-2105-2019.1.43](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.1.43)

УДК 658:005.93

*Н. М. Пилипенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки,
Сумський національний аграрний університет, м. Суми*

ОСНОВНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНО-БЕЗПЕЧНОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПІДПРИЄМСТВА

*N. M. Pilipenko
Candidate of Economic Sciences, Associate Professor of Economic Department
Sumy National Agrarian University of Ukraine*

BASIC PRINCIPLES FOR FORMING THE SYSTEM OF PROVIDING ECONOMIC AND SAFETY DEVELOPMENT OF AGRICULTURAL ENTERPRISE

Стаття присвячена дослідженню проблем економічно-безпечного розвитку підприємства. В результаті дослідження поглиблено теоретичні засади формування системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства. На основі узагальнення авторських підходів до класифікації принципів системи економічної безпеки підприємства, запропоновано класифікацію принципів системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства, які включає в себе системний підхід, взаємозалежність, ситуаційний підхід, адаптивність, динамічність, ієрархічність, випереджаючий розвиток, комплексність, пріоритетність, прогнозованість та ефективність. Обґрунтовано основні етапи створення системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства, а саме: визначення пріоритетних цілей підприємства, визначення потенційних загроз, які можуть перешкодити розвитку підприємства, оцінка впливу загроз на основі відібраних оціночних показників та, на основі проведеної оцінки та аналізу, розробка заходів по забезпеченню економічно-безпечного розвитку. Проведений аналіз виявив чинники впливу зовнішнього та внутрішнього середовища, які перешкоджають економічно-безпечному розвитку сільськогосподарських підприємств.

The article is devoted to the research of problems of economically safe development of the enterprise. As a result of the study, there is an in-depth theoretical basis for the formation of a system for ensuring economically safe development of the enterprise. Economically safe development is a condition in which conditions that impede the development of an enterprise are under control. The process of forming a system of maintenance of economically safe development envisages: definition of the goals and objectives of the system of economic security; establishing the structure of the system and identifying the relationship between the elements (definition of objects, subjects of the basic principles and tools for providing economically safe development); the formation of the necessary data array; use of the received information in the process of making managerial decisions; determination of the effectiveness of the system of economically safe development. On the basis of generalization of author's approaches to the

classification of the principles of the system of economic security of the enterprise, the classification of the principles of the system of ensuring the economically safe development of the enterprise is proposed. In particular, these are the following principles: system approach, interdependence, situational approach, adaptability, dynamism, hierarchy, advanced development, complexity, priority, predictability and efficiency. The main stages of creation of the system of providing of economically safe development of the enterprise are substantiated, namely: determination of the priority goals of the enterprise, identification of potential threats that may hinder the development of the enterprise, assessment of the impact of threats on the basis of selected evaluation indicators, and, based on the evaluation and analysis, development of measures ensuring economically safe development.

On the basis of the analysis, factors of the influence of the external and internal environment (the potential of the enterprise and its efficiency, market conditions, suppliers, buyers, marketing policy of the enterprise, diversification of production, efficiency of management at the enterprise and effective state regulation) that hinder the economically sustainable development of agricultural enterprises are revealed. The attention is drawn to the need to analyze the negative internal and external factors of influence on the activities of agricultural enterprises, which will contribute to the effective monitoring of economically sound development.

Ключові слова: економічна безпека; стійкий розвиток; економічно-безпечний розвиток; система забезпечення економічно-безпечного розвитку; принципи економічно-безпечного розвитку.

Keywords: economic security; sustainable development; economically safe development; system of economically safe development; principles of economically safe development.

Постановка проблеми. Макроекономічна нестабільність призвела до посилення невизначеності середовища функціонування вітчизняних підприємств, забезпечення стійкого розвитку яких можливе лише за умови здійснення ефективних управлінських рішень. В умовах сьогодення одними із найважливіших складових управління на підприємстві є система економічної безпеки, яка полягає у вжитті превентивних заходів при досягненні економічних інтересів. Здебільшого поняття «розвиток» і «економічна безпека» досліджуються окремо одне від одного. Вченими навіть пропонується встановлення пріоритетності щодо даних процесів: «незважаючи на важливість обох процесів, їх не можна вважати рівноцінними. На кожному підприємстві у кожний період часу управління скеровано або на розвиток, або на забезпечення економічної безпеки.» [1]. Але на сьогоднішній день врахування взаємовпливу цих явищ є актуальним і взаємообумовлюючим, так як забезпечення розвитку підприємства можливе лише за умови досягнення певного рівня економічної безпеки, в той же час відсутність потенціалу розвитку підприємства та позитивних змін знижує рівень економічної безпеки [2]. Ми погоджуємося, що ймовірність впливу загроз обернено є тим меншою, чим стійкіший розвиток [3]. Економічну безпеку можна визначити як динамічну кількісно-якісну характеристику спроможності економічної системи до самовиживання і стійкого розвитку в умовах дестабілізуючого впливу чинників зовнішнього і внутрішнього середовища [4]. Економічний розвиток підприємства розглядається як процес якісних і кількісних змін господарської діяльності [5]. Процеси розвитку є цілеспрямованими і не випадковими. «Під розвитком підприємства доцільно розуміти процес послідовних переходів системи господарювання від одного стану до іншого внаслідок незворотних, спрямованих, закономірних змін техніки, технології, організації праці та управління, який залежно від мінливих умов передбачає продукування нових цілей та створення умов для переходу від однієї конкретної мети, досягнутої в процесі функціонування підприємства, до іншої.» [6]. Процеси розвитку є бажаними, але розвиток може нести певні загрози для підприємства: «зміни, що складають основу розвитку підприємства, не завжди сприятимуть забезпеченню його економічної безпеки.» [1]. В зв'язку з цим, постає потреба у забезпеченні економічно-безпечного розвитку. Отже, дослідження основних засад формування системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємств є актуальним.

Аналіз останніх публікацій та досліджень. Питаннями забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства займалися вітчизняні та зарубіжні науковці: Б.Андрушків, Ю.Білан, О.Васильєв, Л.Волощук, Л. Гнилицька, Н.Гришко, М.Денисенко, Є.Діденко, Б.Дуб, В. Євдокименко, Г.Єфімова, З.Живко, Є. Івченко, О.Ілляшенко, П.Колісниченко, М.Корчовна, Л.Куделя, В.Кулаженко, С. Лебедко, Г. Левків, В.Ліпкан, Л.Малюта, Ю.Максименко, С. Марущак, В.Марченко, О.Маслак, В.Мейта, Т.Мостенська, Н.Пилипенко, О. Погайдак, Ю.Погорелов, О.Тулуб, С.Філіппова, О. Хринюк, С. Черкасова [1-29], але слід

Виклад основного матеріалу дослідження. Економічно безпечний розвиток – це стан, за якого умови, які перешкоджають розвитку підприємства, знаходяться під контролем. Під економічно безпечним розвитком підприємства слід розуміти набір ознак економічної системи підприємства, за яких вона здатна стійко розвиватися, як в поточному, так і в майбутньому періоді, в умовах негативної дії чинників [7]. Отже, економічно безпечний розвиток передбачає взаємозв'язок економічної стійкості, економічної ефективності, конкурентоспроможності, економічного потенціалу та спроможності до розвитку [2]. Сутність та взаємозв'язок понять «розвиток підприємства», «економічна стійкість», «економічна безпека» наведені на рис.1.

Рисунок 1. Побудова термінологічного підходу до поняття «економічно-безпечний розвиток»

Під системою забезпечення економічної безпеки підприємства слід розуміти сукупність взаємопов'язаних і взаємодіючих внутрішніх і зовнішніх суб'єктів забезпечення економічної безпеки, що мають загальні цілі, ресурси, технології, форми й методи протидії реальним та потенційним загрозам внутрішнього й зовнішнього середовища [10]. Система економічної безпеки є сукупністю об'єктів, суб'єктів, функціональних складників, методики оцінювання та заходів із забезпечення економічної безпеки організації [11]. Система економічної безпеки підприємства є комплексом керованих процесів, явищ та дій, що скеровуються на захист об'єктів безпеки підприємства [12]. Система забезпечення економічно-безпечного розвитку це система заходів організаційно-економічного характеру, які здійснюються з метою створення умов для ефективного безпечного розвитку підприємства, як у поточному так і в майбутньому періодах. Функціями системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства є виявлення,

попередження, протидія, корегування та усунення наслідків загроз. Забезпечення економічно-безпечного розвитку це процес, що включає в себе оцінювання можливих загроз та визначення шляхів їх мінімізації. До основних елементів системи економічної безпеки підприємства відносять: об'єкти, суб'єкти, принципи та механізм забезпечення економічної безпеки [13].

В основу функціонування системи економічно-безпечного розвитку повинні бути покладені певні принципи, які відображають ті суттєві характеристики, що відповідають за правильне функціонування системи, без яких вона не виконувала б свого призначення [14]. Застосування принципів на практиці дає можливість створювати ефективні системи економічної безпеки. Принципи повинні застосовуватися до всіх складових елементів системи економічної безпеки. Важливим є дотримання таких принципів, як врахування внутрішніх та зовнішніх загроз; інноваційна основа розвитку економічної безпеки; захист інформаційних систем; своєчасне реагування на майбутні загрози; дослідження економічної безпеки за допомогою системного підходу; застосування антикризової політики; конкурентоспроможність [15].

Вивчення та систематизація думок науковців стосовно принципів системи економічної безпеки [15,17,18,19,20,21,22,23,24,27] дозволило сформулювати основні принципи системи економічно-безпечного розвитку:

1. Системний підхід, який обумовлений функціонуванням підприємства як великої складної системи, що включає різні елементи та полягає у розгляді всіх елементів системи у взаємозв'язку. Система – комплекс елементів та їхніх властивостей, взаємодія між якими зумовлює появу якісно нової цілісності [16, с. 361]. Системний підхід полягає в розумінні підприємства як складної системи елементів, які об'єднані багатоманітністю зв'язків як між собою, так і із зовнішнім середовищем та, як наслідок, забезпечення єдності цілей усіх елементів системи забезпечення економічно-безпечного розвитку.

2. Взаємозалежність. Функціонування і розвиток підприємства визначається наслідком дії сукупності взаємозалежних внутрішніх та зовнішніх чинників. Підприємство є відкритою економічною системою, тому зміни зовнішнього середовища неодмінно призведуть до відповідних змін внутрішнього стану підприємства. Зміна в одних викликає неодмінну реакцію в інших, що потребує дослідження їх як певної взаємопов'язаної сукупності.

3. Ситуаційний підхід. Ситуаційний підхід потребує ухвалення рішень, що залежать від співвідношення наявних факторів у непередбачених ситуаціях, тобто в кожній конкретній ситуації необхідно діяти згідно з обставинами, що виникли. За ситуаційним підходом пріоритетність напрямків та застосування різноманітних інструментів забезпечення економічної безпеки визначається конкретною ситуацією, тобто співвідношенням ключових ситуаційних чинників, що впливають на діяльність підприємства. У відповідності із ситуаційним підходом аналіз чинників в кожній конкретній ситуації та визначення залежності використовуваних інструментів від ситуації становлять основу системи економічно-безпечного розвитку підприємства. Завдяки ситуаційному підходу здійснюється реалізація принципу адаптивності, як ступеня відповідності використовуваних інструментів конкретним умовам що визначає ефективність заходів економічної безпеки.

4. Адаптивність, який забезпечує відповідність організаційно-економічного механізму управління економічною безпекою підприємств сучасному мінливому середовищу господарювання; оскільки практично кожне підприємство стоїть перед необхідністю адаптації до зовнішнього середовища [17]. Економічна безпека є динамічною категорією, її зміни обумовлені зміною внутрішніх і зовнішніх чинників. Вона тісно пов'язана зі змінами, які супроводжують функціонування підприємства на кожному етапі життєвого циклу підприємства. Безпека з грецької мови означає «володіти ситуацією». Зміна умов та середовища функціонування підприємства потребують зміни його внутрішнього середовища. Відсутність адекватного реагування на відповідні зміни слід розцінювати як порушення рівноваги і незабезпечення розвитку. В умовах сьогодення безпечний розвиток підприємства визначається здатністю швидко адаптуватися до мінливих умов зовнішнього середовища. Тому здатність підприємства до адаптації є найважливішим фактором безпечного розвитку підприємства.

5. Динамічність. Цей принцип означає, що система забезпечення економічно-безпечного розвитку має постійно вдосконалюватися відповідно з розвитком підприємства та зміною зовнішнього середовища. Система забезпечення економічно-безпечного розвитку є динамічною системою взаємопов'язаних підсистем, які забезпечують відповідні умови для розвитку підприємства. Також передбачається, що підприємство знаходиться в постійному русі, і в ньому, як системі, відбуваються постійні, різноманітні зміни. Ми повністю згодні із точкою зору авторів щодо необхідності відповідності системи економічної безпеки підприємства особливостям його діяльності та необхідності трансформаційних змін системи під впливом зміни зовнішнього та внутрішнього середовища підприємства [18].

6. Ієрархічність. Згідно цього принципу систему забезпечення економічно-безпечного розвитку слід розглядати як багаторівневу. Принцип ієрархічності передбачає поділ складної системи забезпечення економічно-безпечного розвитку на окремі підсистеми та співвідпорядковані рівні, що дає можливість зосередити увагу на аналізі кожного рівня [19]. Управління поведінкою елементів нижчого рівня системи елементами вищого рівня економічної безпеки підприємства [20].

7. Випереджаючий розвиток. Система економічно-безпечного розвитку повинна орієнтуватися не лише на реагування щодо загроз, а й діяти на упередження, тому однією зі складових інструментарію забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства є моделювання сценаріїв розвитку подій.

Необхідність у випереджаючому розвитку продиктована появою нових задач, вирішення яких потребує відповідного інструментарію та якісно нових підходів. При цьому першочергове значення має взаємодія тактичних і стратегічних заходів. Однією із найважливіших ознак системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства повинен бути випереджаючий вплив, тобто вжиття відповідних заходів до настання негативних наслідків впливу загроз. Зрозуміло, що можливість підприємства у здійсненні впливу на всі загрози є обмеженою, тому слід дотримуватися пріоритетності заходів забезпечення економічно-безпечного розвитку.

8. Комплексність – необхідність використання всього арсеналу засобів та інструментів системи забезпечення економічно-безпечного розвитку, що є в розпорядженні підприємства.

9. Пріоритетність. Впровадження заходів забезпечення безпечного розвитку підприємства повинно ґрунтуватися на встановленні пріоритету заходів. Встановлення пріоритетів надає змогу підвищити ефективність управління та проведення антикризових заходів [21]. Визначення пріоритетності альтернативних реакцій у системі забезпечення раціонального рівня економічної безпеки є важливим етапом механізму управління економічною безпекою [22]. При цьому пріоритетність слід надавати превентивним діям з метою недопущення реалізації потенційно можливих загроз [10].

10. Прогнозованість. Без прогнозування перспектив розвитку підприємства та відповідної оцінки на певних етапах розвитку забезпечення економічно-безпечного розвитку є неможливим. Прогнозування дає можливість виявити як економічно ефективні, так і небезпечні варіанти розвитку подій, передбачити наслідки прийняття рішень. Чим вищий рівень прогнозування, тим ефективнішими будуть заходи спрямовані на забезпечення економічно-безпечного розвитку.

11. Ефективність. Система економічно-безпечного розвитку буде ефективною лише у випадку адекватності використовуваних інструментів та здійснюваних заходів постійно змінюваним умовам господарювання. При цьому слід розрізняти економічну, тобто порівнянність витрат (на забезпечення економічної безпеки) та результатів цього забезпечення та адаптаційну ефективність, як реакцію на події, що виникають. В даному випадку саме адаптаційна ефективність більшою мірою визначає стан економічно-безпечного розвитку на підприємстві. Вчені вважають, що сприяти підвищенню ефективності системи економічної безпеки буде інтегрування у систему принципу шести рівнів [23]. Слід також враховувати недопущення протиріч між принципами, оскільки наявність конфліктності принципів може негативно позначитись на результатах досягнення основної мети [24].

Створення системи забезпечення економічно-безпечного розвитку підприємства є складним процесом, який включає наступні етапи: визначення пріоритетних цілей підприємства, визначення потенційних загроз, які можуть перешкодити розвитку підприємства, оцінка впливу загроз на основі відібраних оціночних показників та, на основі проведеної оцінки та аналізу, розробка заходів по забезпеченню економічно-безпечного розвитку. Об'єктом забезпечення економічно-безпечного розвитку є дійсно система пріоритетних інтересів і цілей діяльності підприємства. Стан економічно-безпечного розвитку являє собою ймовірнісну суб'єктивну оцінку здатності підприємства забезпечувати реалізацію економічних інтересів заради прогресивного стійкого розвитку в умовах дії негативних факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Потреба у постійній діагностиці стану економічно-безпечного розвитку виникає в зв'язку з тим, що процес забезпечення економічної безпеки є постійним і всеохоплюючим. Важливою характеристикою економічно-безпечного розвитку є змінюваність. Діагностика, як процес ідентифікації стану економічно-безпечного розвитку, повинна бути спрямована на виявлення параметрів діяльності підприємства, які можуть призвести до припинення його існування у майбутньому.

Досягнення цілей здійснюється через механізм забезпечення економічно-безпечного розвитку. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства забезпечує виконання функцій системи [12]. Впровадження сформованої системи економічної безпеки підприємства та оцінка її ефективності є одним із етапів формування механізму управління економічною безпекою підприємства [25]. Механізм забезпечення економічної безпеки є сукупністю цілей, завдань, методів та заходів, реалізація яких дозволяє досягнути цільового рівня економічної безпеки підприємства [14]. Механізм є не чим іншим, як комплексом методів та заходів спрямованих на формування системи економічно-безпечного розвитку підприємства. Важливими передумовами дії механізму є обґрунтування стратегії забезпечення економічно-безпечного розвитку. Інструментами механізму економічно-безпечного розвитку підприємства повинні бути: постійна діагностика стану економічно-безпечного розвитку та моніторинг ймовірних загроз, прогнозування та планування діяльності підприємства, як одні із методів убезпечення підприємства від непередбачених ситуацій, адаптація підприємства до мінливих умов зовнішнього середовища, розробку та реалізацію заходів із забезпечення економічно-безпечного розвитку; корегування розроблених заходів, при будь-яких змінах в стратегії економічного розвитку. Інструменти економічно-безпечного розвитку повинні бути взаємопов'язані та взаємопов'язані і повинні відповідати тим завданням, які ставить підприємство при забезпеченні економічно-безпечного розвитку. Таким чином, механізм забезпечення економічно-безпечного розвитку є системою заходів, інструментів, методів, важелів, що використовуються на підприємстві.

Найсуттєвішим для розробки заходів щодо підтримки економічно-безпечного розвитку підприємства є стратегічне дослідження факторів впливу на економічно-безпечний розвиток та факторів формування високого рівня економічно-безпечного розвитку. Багатоманітність факторів потребує їх

систематизації. Факторами формування економічно-безпечного розвитку є потенціал підприємства та ефективність його використання, кон'юнктура ринку, постачальники, покупці, маркетингова політика підприємства, диверсифікація виробництва, ефективність менеджменту на підприємстві та ефективне державне регулювання. Вчені [26] основним чинником забезпечення економічно-безпечного розвитку вважають ризик-менеджмент, але, на нашу думку, попередження кризових явищ, яке ґрунтується в основному на фінансових показниках, ще не гарантує достатнього рівня економічно-безпечного розвитку, а тим паче в майбутньому.

Основними чинниками впливу на економічно-безпечний розвиток сільськогосподарських підприємств є: виробництво, інновації, персонал, податки та екологія. При цьому відзначається залежність чинників впливу від ефективності менеджменту щодо уникнення та ліквідації можливих загроз [27]. На сьогоднішній день зовнішніми негативними чинниками впливу на діяльність сільськогосподарського підприємства є: політична та макроекономічна нестабільність; криміналізація суспільства, розбалансування банківської системи, нестабільність податкового законодавства, нестабільність валютного та грошового ринку, стан споживчого ринку в регіоні, галузева приналежність підприємства, особливо якщо дана галузь знаходиться в кризовому стані, несприятливий інвестиційний клімат та низька інвестиційна активність, висока ступінь залежності від зовнішніх кредиторів; диспаритет цін на ресурси та сільськогосподарську продукцію, інституційна нестабільність, несприятлива кон'юнктура на світових ринках, монополістичні тенденції в національній економіці взагалі та монополізм переробних підприємств зокрема, падіння реальних доходів населення, як чинника сукупного попиту, вплив природних факторів, відсутність ефективного державного регулювання, слабка державна підтримка сільськогосподарських підприємств, загострення конкуренції на галузевому та зовнішньому ринках, поява товарів-замінників на ринку, ресурсна залежність від постачальників; втрата ринків збуту, погодно- кліматичні умови тощо.

Внутрішніми негативними чинниками, вплив яких спричиняється самою системою, є: якість менеджменту на підприємстві, низька конкурентоспроможність продукції та підприємства, якість та ефективність використання трудового потенціалу; якість антикризового управління, інноваційний розвиток підприємства, низька кваліфікація працівників, недосконала система мотивації праці, ефективність маркетингової політики; низький рівень матеріально-технічного оснащення виробництва та техніко-технологічна відсталість, погіршення репутації підприємства, неефективне використання ресурсів. відсутність стратегії розвитку, відсутність ефективного прогнозування та планування на підприємстві та низьке практичне їх використання, значна залежність від постачальників ресурсів та сировини, недостатність інвестиційних ресурсів на підприємстві, зношеність основних засобів, падіння іміджу підприємства. Макроекономічні фактори є нерегульованими, тобто підприємство може лише розробити механізми адаптації. Слід відзначити, що в умовах нестабільності врахування зовнішніх факторів на основі єдиного розробленого для всіх інструментарію є практично неможливим. Мезоекономічні фактори також в основному є нерегульовані, внутрішні фактори є в основному повністю регульовані і потребують відповідної системи моніторингу. Моніторинг економічно-безпечного розвитку являє собою систему безперервного відстеження економічних параметрів діяльності підприємства, що дозволяють виявити ступінь відхилення від оптимальних допустимих значень в результаті дії внутрішніх та зовнішніх негативних факторів. Систему моніторингу економічно-безпечного розвитку вважають потужною конкурентною перевагою [28]

Впроваджуючи заходи економічної безпеки слід спиратися на зарубіжний досвід забезпечення економічної безпеки підприємств. За кордоном головна роль у забезпеченні економічно-безпечного розвитку підприємств відводиться державі [29]. Що стосується сільськогосподарських підприємств, то дія ринкового механізму може негативно позначитися на діяльності підприємств та їх економічній безпеці. Невизначеність в аграрному секторі є набагато вищою ніж в інших галузях, що спричинено специфікою сільського господарства як галузі, частими змінами кон'юнктури ринку, сезонним характером виробництва. Вплив негативних факторів призводить до зниження стійкості підприємства та створює загрозу для його майбутнього розвитку. Тому, в цій галузі виникає необхідність в державній підтримці та ефективному державному регулюванні, як одного із головних чинників забезпечення економічно-безпечного розвитку сільськогосподарських підприємств. Ми підтримуємо точку зору [29] щодо важливості заходів як мікро, так і макrorівня в забезпеченні ефективності діяльності українських підприємств. Тобто процес формування системи забезпечення стійкого економічно-безпечного розвитку сільськогосподарських підприємств повинен починатися на державному рівні.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Нестабільність зовнішнього середовища, постійні зміни макроекономічної ситуації негативно впливають на стійкий розвиток підприємства, який напряму залежить від того, як підприємство може здійснювати діяльність в умовах негативного впливу факторів зовнішнього та внутрішнього середовища. Оптимальний рівень економічно-безпечного розвитку підприємства – динамічна характеристика його економічного стану, при якому підприємство зберігає здатність до самостійного і незалежного розвитку в умовах негативного впливу з боку зовнішнього і внутрішнього середовища. Система забезпечення економічно-безпечного розвитку це система заходів організаційно-економічного характеру, які здійснюються з метою створення умов для ефективного безпечного розвитку підприємства, як у поточному, так і в майбутньому періодах.

Подальші дослідження за даною тематикою полягають у визначенні напрямів забезпечення економічно-безпечного розвитку сільськогосподарських підприємств.

Література.

1. Погорелов Ю.С. Забезпечення економічної безпеки підприємства та його розвиток: співвідношення процесів. // Перспективи управлінської діяльності суб'єктів господарювання в контексті економічної безпеки: Матеріали міжнародного форуму з безпеки, Черкаси, 25-27 травня 2017 р. – Черкаси: вид-во ПП Чабаненко Ю.А., 2017. – С.100-102 <http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/INFOS-2017.pdf>
2. Пилипенко Н.М. Концепція економічно-безпечного розвитку підприємства в сучасних умовах господарювання / Н.М. Пилипенко, А.І.Кліпун [монографія] / Детермінанти соціально-економічного розвитку підприємств: монографія. Вип. 4 / за наук. ред. Строченко Н.І., Пилипенка В.В, Ковальнової О.М. – Суми, "Сумський національний аграрний університет", 2017. – 350 с. – С.99-112
3. Марченко В. М. Економічна безпека підприємства за етапами життєвого циклу / В. М. Марченко, В. М. Євдокименко // Економічний вісник Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут". - 2016. - № 13. - С. 235-241. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2016_13_36
4. Pilipenko N.M. Economic security as a dynamic characteristic of an enterprise / Pilipenko N.M. Pilipenko V.V. // Economy and society – 2017 – №10 – С.338-342. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/59.pdf
5. Філіппова С. В. Економічна безпека підприємств реального сектору економіки в умовах вартісно-орієнтованого управління: монографія / С. В. Філіппова, Л. О. Волощук, С. О. Черкасова / під заг. ред. С. В. Філіппової. –Одеса: ФОП Бондаренко М.О., 2015. – 196 с
6. Єфімова Г. В. Визначення категорій «економічна безпека підприємства» і «безпечний розвиток підприємства» / Єфімова Г. В., Марущак С. М. // Бізнесінформ.–2013.–№11.–С.8-13
7. Пилипенко Н.М. Особливості оцінки економічної безпеки сільськогосподарських підприємств / Н.М.Пилипенко, А.І.Кліпун // International Scientific Journal — 2018. — №1. –С.44-49. Режим доступу: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15156667597291.pdf>
8. Націобезпекознавство: проблеми формування категорійно - понятійного апарату В.А.Ліпкан, Ю.Є. Максименко Режим доступу: <https://refdb.ru/look/1425644.html>
9. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В.Т.Бусел.- К.: Ірпінськ: ВТФ «Перун», 2002.- 1440с.
10. Гнилицька Л. Теоретико-методологічний інструментарій формування системи забезпечення економічної безпеки підприємства./ Л. Гнилицька //Бухгалтерський облік і аудит.-2013.-№9.-С.37-45
11. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура / Б.С. Дуб // Управління проектами та розвиток виробництва : зб. наук. пр. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2016. – № 4 (60). – С. 5–18. Режим доступу: https://mpr.ub.uni-muenchen.de/88311/1/MPRA_paper_88311.pdf
12. Ілляшенко О.В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови / О.В. Ілляшенко // Економіка. Менеджмент. Підприємництво. - 2014. - № 26(1). - С. 160-168
13. Хринюк О. С. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи / О.С. Хринюк, М.Р. Корчовна // Ефективна економіка. – 2015. – № 3. Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927>
14. Лебедко, С. А. Формування механізму забезпечення економічної безпеки транспортних підприємств [Електронний ресурс] / С. А. Лебедко. - Електрон. текстові дан. // Економіка та держава: міжнародний науково-практичний журнал. - 2017/2. - № 8. - С. 89-94 Режим доступу: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/23.pdf
15. Holikov. I. Principles of economic security//Economic Annals-XXI".- 2014.- No. 9-10(2).- pp. 8-11. Режим доступу: http://soskin.info/userfiles/file/2014/9-10_2014/2/Holikov.pdf
16. Економічна енциклопедія: У трьох томах / Ред.кол. С.В. Мочерний (відп.ред.) та ін. - Т.1 – Київ, Видавничий цент "Академія", 2000. – 864 с
17. Колісніченко П.Т. Принципи формування організаційно-економічного механізму забезпечення економічної безпеки підприємств малого та середнього бізнесу. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство Режим доступу: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/38.pdf Вип. 12, Ч. 1, с. 163–166.
18. Івченко Є. А Трансформації системи економічної безпеки підприємства: монографія / Є. А. Івченко. – Севродонецьк: вид-во СНУ ім. В. Даля, 2018. – 420 с. Режим доступу: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/bitstream/123456789/2186/1/2018.pdf>
19. Пилипенко Н.М. Розвиток методичних підходів до оцінки економічної безпеки підприємства / Н. М. Пилипенко // Ефективна економіка. – 2017. – №12. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5953>
20. Живко З. Б. Напрями та принципи забезпечення безпеки підприємства в контексті недержавних форм власності. / З.Б. Живко, Г.Я. Левків, А.І. Вольних // Вісник Кам'янець-Подільського національного

імені Івана Огієнка. – Економічні науки. – Випуск 9. – Кам'янець-Подільський : ФОП Сисин Я.І., 2014. – С. 179-184.

21. Діденко Є.О. Особливості управління стратегією безпечного розвитку підприємства// Вісник КНУТД.–2015.–№2(85).–С.15-21 Режим доступу: <https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Visnyk/2015-2/15-21.pdf>

22. Маслак О.І. Управління економічною безпекою підприємства на принципах забезпечення її раціонального рівня / О.І.Маслак, Н.Є.Гришко // Маркетинг і менеджмент інновацій.-2013.-№1.-С.198-208

23. Тулуб О.М. Особливості формування та функціонування системи економічної безпеки інституцій бізнесу та підприємництва за видами економічної діяльності // Глобальні та національні проблеми економіки.–2017.-Випуск 16 Режим доступу: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/100.pdf>

24. Андрушків, Б. М. Адаптивна структурно-компонентна модель забезпечення економічної безпеки підприємства [Текст] / Богдан Миколайович Андрушків, Людмила Ярославівна Малюта, Ольга Богданівна Погайдак // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол.: О. В. Ярошук (голов. ред.) та ін. – Тернопіль: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2016. – Том 25. – № 2. – С. 42-50 Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/8333/1/7.pdf>

25. Васильєв О.В. Формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств/ О.В.Васильєв, В.І.Мейта // Економічний аналіз.-2013.-Том.14.-№2.-С.138-145

26. Мостенська Т.Л. Ризик-менеджмент як чинник забезпечення економічної безпеки підприємств / Е.Л.Мостенська, Білан Ю.В., Мостенська Т.Г.// Актуальні проблеми економіки.– 2015.–№8(170).–С.193-203

27. Куделя Л.В. Формування механізму управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств: дис. канд. ек. наук: спец. 08.00.04 / Л.В. Куделя. – Харків, 2016. –217 с

28. Кулаженко В.В. Система моніторингу економічної безпеки як чинник формування його конкурентоспроможності / В.В. Кулаженко //Ефективна економіка. – 2016. – №8 Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5127>

29. Денисенко М.П., Колісниченко П.Т. Зарубіжний досвід регулювання економічної безпеки// Інвестиції: практика та досвід.– 2017.–№6.–С.15-19 Режим доступу: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf

References.

1. Pohorelov, Yu. S. (2017), “Ensuring the economic security of the enterprise and its development: the ratio of processes”, *Perspektyvy upravlin's'koi diial'nosti sub'ektiv hospodariuvannia v konteksti ekonomichnoi bezpeky* [Prospects of management activities of business entities in the context of economic security], Mizhnarodnyj forum z bezpeky [International Security Forum], Vydavnytstvo PP Chabanenko Yu.A Cherkasy, Ukraine, pp. C.100-102, available at: [http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/INFOS-2017.pdf_\(Accessed 21 Oct 2018\)](http://khibs.ubs.edu.ua/wp-content/uploads/2017/02/INFOS-2017.pdf_(Accessed 21 Oct 2018))

2. Pilipenko, N.M. and Klipun, A.I. (2017), *Kontseptsiiia ekonomichno bezpechnoho rozvytku pidpriemstva v suchasnykh umovakh hospodariuvannia* “The concept of economically safe development of the enterprise in modern business conditions”, / *Determinanty sotsial'no-ekonomichnoho rozvytku pidpriemstv* [Determinants of socio-economic development of enterprises] Sums'kyj natsional'nyj ahrarnyj universytet, Sumy, Ukraine, pp. 99-112

3. Marchenko, V. M. and Yevdokymenko, V. M. (2016), “Economic security for the enterprise lifecycle phases” *Ekonomichnyj visnyk Natsional'noho tekhnichnoho universytetu Ukrainy "Kyivs'kyj politekhnichnyj instytut*, vol.13, pp. 235-241. available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/evntukpi_2016_13_36 (Accessed 17 Nov 2018)

4. Pilipenko, N.M. and Pilipenko, V.V. (2017), “Economic security as a dynamic characteristic of an enterprise”, *Economy and society* [Online], vol. 10, available at: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/10_ukr/59.pdf (Accessed 21 Nov 2018).

5. Filyppova, S. V., Voloschuk, L. O. and Cherkasova, S. O. (2015) *Ekonomichna bezpeka pidpriemstv real'noho sektoru ekonomiky v umovakh vartisno-orientovanoho upravlinnia* [Economic security of enterprises in the real sector of the economy in terms of value-based management, FOP Bondarenko M.O., Odesa, Ukraine.

6. Yefimova, H.V. and Marushchak, S.M. (2013) “Definition of the «Economic Security of an Enterprise» and «Safe Development of an Enterprise» Notions”, *Biznes Inform*, vol. 11, pp. 8-13.

7. Pilipenko, N.M. and Klipun, A.I. (2018), “Features of economic security assessment of agricultural enterprises”, *International Scientific Journal “Internauka”* vol. 1, pp.44-49. available at: <https://www.inter-nauka.com/uploads/public/15156667597291.pdf> (Accessed 12 Dec 2018)

8. Lipkan, V.A. and Maksymenko, Yu.Ye. “National security science: problems of categorically - conceptual apparatus formation”, available at: <https://refdb.ru/look/1425644.html> (Accessed 22 Dec 2018)

9. Busel, V.T. (2002), *Velykyj tlumachnyj slovnyk suchasnoi ukrains'koi movy* [Great explanatory dictionary of modern Ukrainian language] VTF “Perun”, Irpin', Ukraine.

10. Hnylyts'ka, L (2013), “Theoretical and methodological tools for forming a system for ensuring the economic security of the enterprise”, *Bukhhalters'kyj oblik i audyt*, vol. 9, pp.37-45

11. Dub, B.S. (2016), “System of enterprise economic security: concept and structure”, *Upravlinnia proektamy ta rozvytok vyrobnytstva*, vol. 4 (60), pp.5–18. available at: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/88311/1/MPRA_paper_88311.pdf (Accessed 26 Nov 2018)

12. Il'jashenko, O.V. (2014), "Mechanism of enterprise economic security system functioning: approach to build", *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryemnytstvo*, vol. 26(1), pp.160-168
13. Khryniuk, O.S. and Korchozna, M.R. (2015), "System of economic security companies: key elements", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 3, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3927> (Accessed 11 Nov 2018)
14. Lebedko, S. A. (2017), "The maintenance of economic security of transportation enterprises mechanism formation", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 8, pp.89-94 available at: http://www.economy.in.ua/pdf/8_2017/23.pdf (Accessed 18 Sep 2018)
15. Holikov, I. (2014), "Principles of economic security", *Economic Annals-XXI* vol. 9-10(2), pp. 8-11. available at: http://soskin.info/userfiles/file/2014/9-10_2014/2/Holikov.pdf (Accessed 14 Nov 2018)
16. Mochernyj, S.V. (2000), *Ekonomichna entsyklopediia* [Economic Encyclopedia] T.1, Vydavnychyj tsentr "Akademiia", Kyiv, Ukraine.
17. Kolisnichenko, P.T. (2017), "Principles of formation of the organizational-economic mechanism to ensure economic security of small and medium enterprises" *Naukovyj visnyk Uzhhorods'koho natsional'noho universytetu. Seriya: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo* vol. 12, p.1, pp. 163–166, available at: http://www.visnyk-econom.uzhnu.uz.ua/archive/12_1_2017ua/38.pdf (Accessed 11 Dec 2018)
18. Ivchenko Ye. A. (2018), *Transformatsii systemy ekonomichnoi bezpeky pidpryemstva* [Transformation of the system of economic security of the enterprise] vydavnytstvo SNU im. V. Dalia, Sievierodonets'k, Ukraine. available at: <http://dspace.snu.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/2186> (Accessed 19 Nov 2018)
19. Pilipenko, N.M. (2017), "Development of methodological approaches to assessing the economic security of an enterprise", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 12, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5953> (Accessed 16 Nov 2018)
20. Zhyvko, Z.B., Levkiv, H.Ya. and Vol'nykh, A.I. (2014), "Directions and principles of enterprise security in the context of non-state ownership", *Visnyk Kam'ianets'-Podil's'koho natsional'noho imeni Ivana Ohienka. – Ekonomichni nauky*, vol. 9, pp. 179-184
21. Didenko, Ye.O. (2015), "Features of management of the strategy of safe development of the enterprise", *Visnyk KNUTD.*– vol. 9, pp. 15-21, available at: <https://knutd.edu.ua/publications/pdf/Visnyk/2015-2/15-21.pdf> (Accessed 26 Nov 2018)
22. Maslak, O.I. and Hryshko, N.Ye. (2013), "The economic security management of enterprise according to the principles of its rational level provision", *Marketynh i menedzhment innovatsij*, vol. 1, pp. 198-208
23. Tulub, O.M. (2017), "Features and formation of economic security institutions of business and entrepreneurship by economic activity", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky* vol. 16 available at: <http://global-national.in.ua/archive/16-2017/100.pdf> (Accessed 29 Nov 2018)
24. Andrushkiv, B.M., Maliuta, L.Ya. and Pohajdak, O.B. (2017), "Adaptive structural and component model of support of the enterprise economic security", *Ekonomichnyj analiz* T.25, vol. 2, pp. 42-50 available at: <http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/8333/1/7.pdf> (Accessed 27 Dec 2018)
25. Vasyl'iev, O.V. and Mejta, V.I. (2013), "Formation of economic security management system of industrial enterprises", *Ekonomichnyj analiz* T.14, vol. 2, pp. 138-145 available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ekan_2013_14%282%29_22 (Accessed 03 Dec 2018)
26. Mostenska, E.L., Bilan, Yu.V. and Mostenska T.H. (2015), "Risk management as a factor ensuring enterprises' economic security", *Aktual'ni problemy ekonomiky*, vol. 8(170), pp. 193-203 available at: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u282/2015_mostenska_risk.pdf Accessed 07 Dec 2018)
27. Kudelia, L.V. (2016), "Формування механізму управління економічною безпекою сільськогосподарських підприємств", Abstract of Ph.D. dissertation, Economics and Enterprise's Management, Kharkiv, Ukraine.
28. Kulazhenko, V.V. (2016), "The monitoring system of economic security of enterprise as a factor in forming of its competitiveness", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 8, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5127> (Accessed 30 Nov 2018)
29. Denysenko, M.P. and Kolisnichenko, P.T. (2017) "Foreign experience of economic security regulation", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 6, pp.15-19. available at: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2017/5.pdf (Accessed 24 Nov 2018)

Стаття надійшла до редакції 15.01.2019 р.